

Дарина Чернева (Велико Търново, България)

СЕЛИЩНИ И МЕСТНИ ИМЕНА, СЪХРАНИЛИ ЕТНОНИМА *ПЕЧЕНЕГ*

Целта на проучването е да се издирят и назоват според сигурността на маркерите имената на селища и местности, съхранили етнонима *печенег* с фонетични разновидности: *пичен/бичен; печен/бечен; баджан/беджан*. За тази цел направих обзор на събрания топонимен материал в архивите на Центъра по българска ономастика „Проф. Николай Ковачев“ във Великотърновския университет (понататък ЦБО), както и на събраните материали и публикувани издания по проекта „Тезаурус на българската топонимия“ и монографични изследвания върху българската топонимия, издадени от БАН. В изследването са използвани данните и необходимите научни доказателства, бележки и доводи на авторите тюрколози, заявили научните си интереси по проблема. За по-голяма нагледност прилагам картографиране на назованите топоними и селищни имена, защото липсват подобни обобщаващи изследвания. Интересът ми към тази тема е провокиран и от желанието да проследя доколко топонимичният материал потвърждава историческите извори за преминаването на печенези на юг от Дунав в пределите на българските земи. Освен това етимологичното осмисляне на топонимите чрез посочените етнофонетични варианти може да се окаже силно разколебано в някои местни и селищни имена, защото антропонимичната основа не винаги е достатъчен коректив за определянето на даден топоним като присъствие на съответния етнос.

Местните имена *Беджан, Бежан, Беджене* и техните фонетични варианти: *Баджене, Бежене, Беджени, Бежаново*, както и *Пачан, Печан, Пичан, Бичан, Бачан, Бечан*, са от един произход, със значение 'печенежки', от дат. пад. ф. на етнонима *bescenege* 'печенег' *besceneg*

в тюркските езици, с редуване на п/б и ч/дж, преосмислено с турско диалектно *bescene*, *bescana* ‘затънтено, усамотено, уединено, необитаемо място; камениста местност.’ (Димитрова-Тодорова, 2006: 269).

На друго мнение са Балкански (1993 – 1994: 351,354) и Симеонов (1997: 487,493), които застъпват тезата, че тези варианти на местни имена са от прабълг., форма за род.-прит. пад. в българските езици. Според Москов (1981) същите са от узки произход. По мнение на тюрколога Стоянов (2000: 270) *пачан* е куманско-печенежки антропоним с неясна етимология, но го съпоставя с афг. *раса* ‘крал, шах, цар’. В своето изследване за местните имена в Поповско Димитрова-Тодорова (2006: 210) се позовава на проучванията на Kowalski (1929 – 1923), който установява, че в езика на турското население в Североизточна България съществуват особености, които не се срещат в Анадола, посочва се северният им произход. Авторката подкрепя схващането си за ранния тюркски произход на топонимията в Поповско.

Подобна теза се застъпва и сред изследваните местни и селищни имена в Казанлъшко. *Беджа*=*Беджане* Ю 1 Ос, ниви с глинеата почва до местн. Димджа и язовир Беджа; предание за чифлик, дн. останки от него – керемиди, керамични съдове. От потурчено *Бедже* : *бече* от *Беджана*, а то от етнонима *беджане*: *бечане*: *печане*, средновековно име на печенегите, с отпаднало гортантно *г* и с редуване на *п* : *б*, характерно за тюркските езици, днешно име на коляно от племето *теке* на тюркм. (Константинова 2008: 264).

Основания да се търси обяснение на топонима *Беджене* и на неговите варианти в етнонима печенег, който в изворите се среща и във формата *беченек* и *беджене*, открива и османистката Райчевска (2010: 514).

Кои са печенегите, какви са историческите факти за тях?
Печенегите са номадски народ и още от края на IX в. се оказва съсед на Първото българско царство и в повечето случаи негов съюзник. Преди това те обитават обширни територии отсам Урал, откъдето са изтласкани от хазари и угри в Причерноморските степи. След установяването на византийската власт обаче печенезите получили много по-лесен достъп до земите на юг от Дунава, което било благо-

приятствано и от слабите управници, наследили Василий II (976 – 1025) (Павлов 2008).

Проблемът за нашествието на печенегите в българските земи е обект на изследване и в един нов прочит на византийските хроники, ползвани като извори за българската история – по същество ревизия на информацията в тях (Калоянов 2019). Въз основа на неволно изтъргвани от хронистите подробности и по-късни бележки авторът разгадава не само фалшификациите, но и технологията на фалшифициране на историческите факти (Калоянов, 2019: 65). Какво от тази информация се свързва с нашествието на печенегите по българските земи? „Преминането на скитите край Истъра целокупно (с жените и децата), „които народът нарича печенеги“, е датирано от византийския хронист Аталиат към 1048 г. и се уточнява, че разполагането на нашествениците не е в близост до брега на Дунав, а „не след много“ пътуване отсам, в „ромейските земи“. (Калоянов 2019, 48–49) Авторът определя факта като сигурен, че „разполагането“ се превръща в „засядане“ именно на тази територия, позната от Алексиада и като Нишката тема, която на север граничи с Дунав при Белград и Браничево, т.е. мястото на преминането на нашествениците е на запад от Видин. (пак там)

Това уточняване в настоящото проучване обяснява съществен факт – по-голямата честотност на местни имена с етноним *печенег* в Софийско, Трънско, Кюстендилско, Елинпелинско, Радомирско, Брезнишко. (вж. карта с приложение). В Ихтиманско към с. Мухово се брои махалата **Бежан** до 1900 г. според Речника на селищните имена в България (Мичев, Коледаров 1989).

Административната уредба на печенегите е по родов белег и е важен фактор при образуването на печенежки поселения в българската етническа територия (родове, колена и вождове) – Калоянов 2019, 62. Този исторически факт е основание да се определят някои изследвани местни названия като „реликтов етноним“ (Райчевска 2010, 513). Посочват се названия в събирателно множествено число чрез наставка *-лар/-лер*, прибавени към родовото име, в случая с тюркските етноними: *Юрюклер*, *Карагьозлер*, *Сонгурлар*, *Бедженелер*, каквото е името на село Беджене в 16 в. – със значение на

„тези от рода *беджене*“ (Райчевска 2010, 517). Вж. картата и Приложението).

„За да няма съмнение, че земите край Истъра и Ловеч са обитавани именно от „печенеги“, византийските хронисти заменят административната уредба при уседналите „иноплеменници“ по „отделни княжества“ с тази на номадите по родов белег“ (Калоянов 2019, 62). По този начин византийските летописци лишават от живот Велики Преслав за периода XI – XII, „който е възкръснал за втори политически и книжовен живот“ (пак там). Точно заменената административна уредба е в основата на една от фалшификациите в гръцките извори за българската история. Въз основа на направените уточнения по историческите извори относно „заселването на печенегите“ не би трябвало да търсим обяснение в открития топонимичен материал като потвърждение, свързано с присъствието им в Централна и Североизточна България. Тъй като откритите местни и селищни имена с етнонима *печенег* и неговите фонетични варианти имат единично присъствие като количество в съотношение с по-големия им брой в Западна и Южна България, може да се предположи, че достигнали до нас не винаги означават мястото, обитавано от дадено племе или род (вж. карта и Приложение). Някои от тях могат да произлизат и от лични имена, защото племенните названия често се пренасят в антропонимията (Райчевска 2010, 517).

Единствените печенеги, които са уседнали чрез нарочно заселване между Сердика и Овче поле, се оказват християнизирани, независимо от желанието на империята „да се разреже единството на българското етническо землище. Християнизацията им по местоживеење е била дело на българските свещеници и колкото и мудар да е бил процесът в изминалите десетина години, посоката към сливане с българите била зададена, а единението им като „варвари“ било ускорено от осъзнатия общ противник – Империята“ (Калоянов 2019, 65). Второто голямо нашествие на печенегите отново е свързано с покана от империята. За статуса им на поканени свидетелства безпрепятственото им преминаване през проходите на Стара планина, „стражи на които са обитателите на Придунавieto, т. е. българите (според подновения договор с тях през есента – зимата на

1087/1088 г.). Както първото нахлуване на подвижните скити през 1087 е осигурено от императорския хрисовул за правомощията на Травъл, така и идването им през есента-зимата на 1089/90 г. е станало по същия начин. На 29 април 1091 г. в битка при Левунион печенегите с талигите са напълно унищожени“ (пак там, 34). Оцелелите печенежи са заселени в Мъгленско. Вероятно от това време е съществуването на топонима *Печенежският път* между Битоля и Прилеп (Й. Иванов 1908, 123), вж. карта и Приложение. Съществува още едно печенежко нашествие и свидетелства за опустошени големи райони от Тракия, но нашествениците са разбити от византийския император и този етнос е отстранен от политическата карта на Балканите, т. е. след 1122 г. липсват сведения за него в изворите.

Изводът, който се налага, е че приведените в изследването топонимичен материал основателно е свързан с етнонима *печенег* и неговите фонетични варианти – това се потвърждава от историческите факти за съществуването на етноса *печенеги* и връзката му с българската държава. За достигналите до нас местни имена обаче не можем да твърдим, че означават винаги мястото, обитавано от назования етнос. Много от фонетичните варианти на етнонима биха могли да произлизат и от лични имена, защото някои от племенните названия се пренасят в антропонимията. В този смисъл и днешните фамилни имена като *Бежанов*, *Печеняков*, *Печенегов* и др., мотивирани от същия етимон, са само формално свързани с племенното название *печенег*, *бедженег*, *бичен*, *печен*, *беджане* – след IX–XII в. пряка връзка с етнонима не съществува.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ЛЕГЕНДА КЪМ КАРТАТА

Правоъгълниците, оцветени в зелено, са селищните имена с етноним *печенег* и съответните фонемни варианти, а преди обозначеното назоваване са поставени м. (махала) и с. (село). Правоъгълниците, оцветени в оранжево означават селищата, в близост до които се намират местностите, и са отбелязани с цифри около тях или в самия правоъгълник. Номерацията на местните имена е според обозначеността на картата.

СЕЛИЩА

Печелии – с. Шн. Преименувано с. Векилски от 1934г (2)

Печеница – м. (Осман мехле); Рз, брой се към Делчево до 1926 г. (2)

Печенияг – с. (Селски буджак) Сил. окр.; 1676 – с. Абдаррахман Ашък; до 1913 г. се брой към Рахман ашиклар, (1) а от 1942 присъединено към с. Окорш (Мусулар): по П. Коледаров и Н. Мичев (2)

Печинска – м. в Б-я от 1912, См. (2)

Каспичан – с. Кол. окр.; 1676г. – с. Гази Педжан; 1573 г. с. Гази Печан, Вн.

Беджене – с. Новопазарско, Лч.

Бежаново – Луковитско, Лч.

Бежан – м. до 1900 г, брой се към Мухово, Ихтиман, Сф. (2, 34)

Бежаново – с. от 1878, Луковит, Ловешко (2,34).

Бедженелик – с. Соколяне в Родопите, Хс. (Дуванджилар) (2)

ТОПОНИМИ

1. *Печиновци* (ударено о) – с. Горна Мелна, Трънско
2. *Печиновци махала* - с. Горна Мелна, Трънско
3. *Печинов рид* – с. Лешниковци, Трънско
4. *Печин рид* – с. Велиново, Трънско
5. *Печена бара* – около няколко села в Трънско
6. *Печина бара* – между няколко села в Трънско
7. *Печинова махала* – по РИ преселници от с. Великовци, Брезнишко
8. *Печинов завой* – с. Слаховци, Брезнишко
9. *Печиново поятище* – с. Слаковци, Брезнишко
10. *Печище* – Брезнишко
11. *Печиново гумно* – с. Бистрица, Кюстендилско
12. *Печеница* – Илийска махала, Кюстендилско
13. *Печенката* – с. Пелатиково, Кюстендилско
14. *Печиновец* – от МИ в Елинпелинско
15. *Печинова орница* – с. Кладница, Пернишка околия
16. *Печище* – с. Мърчаево, Софийско
17. *Печеновец* – пасища от РИ, с. Песочница, Берковско
18. *Печенико ниви* – с. Кондофруй, Радомирско
19. *Печани рът* – скала с пещера, името е привнесено от преселници от Моравско, Михайловградско
20. *Попова печ* – с. Върбово, Белоградчишко, Михайловградско
21. *Суха печ* - с. Долни Лом, Михайловградско
22. *Печен тарла* – с. Ръжина, Казанлъшко

23. *Печенак* – с. Ъглен, Луковитско
24. *Печенашки дол* – с. Зла река, Троянско
25. *Печеневичката река* – с. Лесковъц, поселищно име от РИ *Печеневски* в гр. Никопол
26. *Печеняк* - с. Бохот, Плевенско
27. *Печениното* – с. Драгижево, ВТ
28. *Печенище* – с. Батишница, с. Бъзовец - Беленско
29. *Печеняко дере* - СЗ от с. Каменица, Велинградско, справка Български водопис, стр. 109
30. *Печенешко дере* - в Чепинско корито Б.Вод
31. *Бежене ende (Бежен ende)* – мочурлив дол в гора, затънтено, необитаемо, Поповско
32. *Беджане=Беджане = Бежене = Бежене* (удар. Посл е) - овощна градина и гора на стръмен източен склон Ю, в долната част стръмно, затънтено, не се обработва, Поповско.
33. *Бежане* - с. Смочево, Карнобатско
34. *Пачан бунар=Пичан бунар* – кладенец в дъбова гора СЗ от с. Голямо ново, Поповско.
35. *Паченацко ниви* – до Черналево, Смилян, Смолянско. - по прякор *Паченак*, вероятно от *Баджанак*.
36. *Печенско, Печенска махала* – Маданско, изведено от *Пейчинско, Пейчинско*: за племе печенези : беченези
37. *Бежан* – Панагюрско, по данък от *баджа парасъ*, който привилегированото население на селото плащало или от бълг. димнина – някогашен данък, събиран от всяко домакинство.
38. *Беджа=Беджане* Ю 1 Ос, ниви с глинеста почва до местн. Димджа и язовир Беджа; предание за чифлик, дн. останки от него – керемиди, керамични съдове. Казанлъшко.
39. Беджана - З 1 Роз, гора и ниви с плодородна почва до местн. Османова нива, Казанлъшко. От един и същ произход с *Беджа и Беджане*, по етноним за племе *печенези*.
40. *Беджане=Беджа* – Ос, Казанлъшко – по МИ *Беджа*, потурчено *Беджане*.
41. *Бежано/Бежанто* – Новозагорско етнонимно по *печенез*
42. *Беджене авлусу* – край гр. Ардино
43. *Беджанет* - Маданско, етноним по *печенез*

БИБЛИОГРАФИЯ

Балкански 1993: Балкански Т. *Етнонимен прочит на български селищни имена*. – В: Български език, 43/44, 1993–1994, № 4, 351, 354.

[Balkanski 1993: Balkanski T. Etnonimen pročit na balgarski selishtni imena. – V: Balgarski ezik, 43/44, 1993–1994, N 4, 351, 354.]

Димитрова-Тодорова 2006: Димитрова-Тодорова Л. *Местни имена в Поповско*. С, 2006, 263.

[Dimitrova-Todorova 2006: Dimitrova-Todorova L. Mestni imena v Popovsko. S, 2006, 263.]

Иванов 1908: Иванов, Й. *Български старини из Македония*, 1908, 123.

[Ivanov 1908: Ivanov, Y. Balgarski starini iz Makedonia, 1908, 123.]

Калоянов 2019: Калоянов, А. *Славянската православна цивилизация*. Том 5. Стр. 48–49; 62, 65.

[Kaloyanov 2019: Kaloyanov, A. Slavyanskata pravoslavna tsivilizatsia. Tom 5. Str. 48–49; 62, 65.]

Kowalski 1929 – 1930: Kowalski, T. *Wycieczka dialektologiczna do polnocnowschodniej Bulgarii*. – Rocznik Orientalistyczny, 7, 1929 – 1930, 322–323.

Мичев, Коледаров 1989: Мичев, Н. и Коледаров, Н. *Речник на селищата и селищните имена в България 1878–1987 г. С.*, 1973.

[Michev, Koledarov 1989: Michev, N. i Koledarov, N. Rechnik na selishta-ta i selishtnite imena v Bulgaria 1878 – 1987 g. S., 1973.]

Москов 1981: Москов, М. *Българо-тюркски езикови контакти (езикови остатъци, състояния, проблеми)* – В: Съпост. езикозн., 6, 1981, № 3–5, 80–104.

[Moskov 1981: Moskov, M. Balgaro-tyurkski ezikovi kontakti (ezikovi ostatatsi, sastoyania, problemi) – V: Sapost. ezikozn., 6, 1981, N 3–5, 80–104.]

Павлов 2008: Павлов П. *Българското средновековие. Познато и непознато*. В. Търново, 2008 г.

[Pavlov 2008: Pavlov P. Balgarskoto srednovekovie. Poznato i nepoznato. V. Tarnovo, 2008 g.]

Райчевска 2010: Райчевска, Ц. *Беджане, един реликтов етноним*. – В: Състояние и проблеми на българската ономастика. Том 10, 514.

[Raychevska 2010: Raychevska, Ts. Bedzhane, edin reliktov etnonim. – V: Sastoyanie i problemi na balgarskata onomastika. Tom 10, 514.]

Симеонов 1977: Симеонов, Б. *Прабългарски имена в Шуменско*. – В: Български език, 27, 1977, № 6, 487–493.

[Simeonov 1977: Simeonov, B. Prabalgarski imena v Shumensko. – V: Balgarski ezik, 27, 1977, N 6, 487–493.]

Стойков 1961: Стойков, Р. *Наименования на български селища в турски документи на Ориенталския отдел на Народна библиотека „В. Коларов“ от XV, XVI, XVI и VIII в.* – Народна библиотека, библиотеката на Софийския университет, Известия за 1958 г., т.1, (7), 1961, 263–490.

[Stoykov 1961: Stoykov, R. *Naimenovania na balgarski selishta v turski dokumenti na Orientalския ot del na Narodna biblioteka „V. Kolarov“ ot XV, XVI, XVI i VIII v.* – Narodna biblioteka, bibliotekata na Sofiyskia universitet, Izvestia za 1958 g., t.1, (7), 1961, 263–490.]

Стоянов 2000: Стоянов, В. *История на изучаването на Codex cumanicus, Кумано-печенежки антропоними в България през XV век*, 270.

[Stoyanov 2000: Stoyanov, V. *Istoria na izuchavaneto na Codex cumanicu, Kumano-pechenezhki antroponimi v Bulgaria prez XV vek*, 270.]